

Anders Østergaard har lavet en film om den jødiske sølvtråd i det tyske kulturtæppe (Information april 2020)

"Det var et mærkeligt fænomen, en jødisk organisation, som gjorde det muligt for jødiske kunstnere at leve i en parallelvirkelighed" i nazitidens Tyskland, siger Anders Østergaard om sin nye film, "Vinterrejse", der fortæller historien om Det Jødiske Kulturforbund.

I sin nye film, "Vinterrejs", fortæller Anders Østergaard historien om Det Jødiske Kulturforbund, der gav jødiske kunstnere mulighed for at leve i en art parallelsamfund i 1930'ernes Tyskland.

Den danske filminstruktør Anders Østergaard bor i Berlin, og han fortæller, at man, når man bevæger sig rundt i byen, hele tiden støder på spøgelse af de tyske jøder. Det er både i form af de såkaldte snublesten, Stolpersteine, der kan ses overalt i bybilledet, og i form af opfindsom, vittig, legesyg kunst og kultur, arkitektur, musik, teater og film.

"Det er en sølvtråd i det tyske kulturtæppe," siger han med den alvorlige tilføjelse, at tråden blev klippet over, og tæppet trevlet op, da nazisterne systematisk begyndte at udrydde jøderne i begyndelsen af 1940'erne. En flig af historien om den kultur fortæller Østergaard i sin nye film, Vinterrejse, der er hans første egentlige spillefilm, selv om den er baseret på en sand historie og benytter sig af dokumentarfilmens virkemidler.

I 1933 indgik jøderne i Tyskland en aftale med Hitlers propagandaminister, Goebbels, om at etablere Der Jüdische Kulturbund - Det Jødiske Kulturforbund - som gav jødiske musikere, sangere, teaterfolk og skuespillere mulighed for at optræde for forbundets jødiske medlemmer ved egne koncerter, teateropsætninger og kabareter.

Et mærkeligt fænomen.

"Det var et mærkeligt fænomen, en jødisk organisation, som gjorde det muligt for de jødiske kunstnere og publikum at leve i en parallelvirkelighed, hvor de kunne køre deres kulturliv videre, hvis de ellers strengt overholdt et apartheidreglement," siger Anders Østergaard og fortæller, at kulturforbundet var en slags fortsættelse af det assimilationsprojekt, som de tyske jøder havde helliget sig i årtierne inden da.

"De bekendte sig fuldstændig til tyskheden og underspillede det jødiske, både det stammemæssige og det religiøse forsvandt fuldstændig. Det var et stort, tysk projekt, som de identificerede sig meget med. Det var jeg fascineret af, også i disse tider og med den debat, vi i Danmark har om assimilation og integration."

Inden de begyndte at slå jøderne ihjel, havde nazisterne en idé om, at de kunne holde dem på plads i et apartheidlignende system, og det hjerteskrærende var, som Østergaard formulerer det i forhold til kulturforbundet, at "jøderne går med på den og siger, at "nu skal vi rigtig vise de andre, at vi er dygtige til at tilpasse os". De går til det med stor entusiasme for at få det bedste ud af situationen og vise, at "vi er ikke så besværlige og umulige. Vi kan sagtens organisere os, så alle bliver glade"."

Østergaards research førte ham til en bog af den amerikansk-jødiske forfatter Martin Goldsmith. I den skriver han om sine forældres ungdom i Tyskland og deres engagement i Det Jødiske Kulturforbund - faren var fløjtenist, moren spillede bratsch - og siden deres flugt til USA, blot et par

måneder inden forbundet blev opløst og resten af Tysklands jødiske befolkning sendt i koncentrationslejre, heriblandt også morens og farens egne forældre.

"Bogen havde så mange ting. Om at leve i en boble og håbe på det bedste, og hvornår man skal sige stop. Det gælder Kulturbund som kollektiv, og det gælder selvfølgelig for Martins forældre, der strækker den, så længe de kan, fordi de er så vilde med at spille musik. Det er deres ungdom, og det er deres største drøm at blive musikere. For dem var det fede og store tider, samtidig med at det var de værste tider".

Det store tabu.

Vinterrejse, der har titel efter en af komponisten Franz Schuberts lieder, handler også om generationskløften mellem Martin Goldsmiths far, George Goldsmith, der ikke vil tale om dengang, og Martin, der har brug for, at faren taler om det - moren er død nogle år tidligere. Oplevelserne i Tyskland har ikke kun påvirket faren, men også Martin og hans bror.

"Det store tabu, den store hemmelighed, har defineret deres egen ungdom og barndom," siger Anders Østergaard.

Blandt andet forstår Martin ikke, hvorfor faren, der er født Günther Goldschmidt, underspiller sine jødiske rødder og nærmest bliver vred på sønnen, da denne siger, at faren er lige så jødisk som gefilte fish - en klassisk, jødisk spise.

"Jeg holder med faren, fordi jeg er meget bevæget over den mission, han var vokset op med: "Vi skal glemme, hvor vi kommer fra. Vi skal skabe et nyt fantastisk samfund. Det har jeg medlemskort til, og det er lige meget, hvad Hitler siger - og hvad du siger. Alle, der prøver at stemple mig som jøde, prøver jo at tvinge mig tilbage i en ghetto, jeg ikke vil ind i"."

Filmen er bygget op som en hjemmevideo af en slags, hvor Martin Goldsmith - som forfatteren selv lægger stemme til, man ser ham ikke - i USA interviewer George Goldsmith, der spilles af den store, schweiziske skuespiller Bruno Ganz. Langsomt får sønnen sin far til at fortælle, hvad der egentlig skete dengang, og efterhånden forstår både han og vi som publikum, hvorfor faren ikke har lyst til at tale om det - og hvorfor det tog ham og moren så lang tid, før de endelig valgte at forlade Tyskland.

Fra dokumentarfilm til spillefilm.

Anders Østergaard, der ikke mindst er kendt for dokumentarfilm som Troldkarlen, Tintin og mig, Burma VJ og Gasolin', bruger ofte i sine film rekonstruktioner - dramatiseringer - af virkelige begivenheder

I 1989, der handler om Murens fald, lagde han virkelige menneskers ord i munden på skuespillere, og i Vinterrejse er han gået skridtet videre og har lavet ikke en dokumentarfilm, der bruger spillefilmens virkemidler, men en spillefilm, der bruger dokumentarfilmens virkemidler.

Han kalder det selv for "en spillefilm based on a true story" og fortæller, at han i stedet for at opbygge kulisser eller stable et symfoniorkester på benene bruger autentiske billeder fra dengang af både Berlin og af Det Jødiske Kulturforbunds rigtige orkester.

Til at begynde med forsøgte Østergaard sig med en mere klassisk dokumentarisk tilgang med arkivbilleder og interview med eksperter, men det fungerede ikke.

"Der var ikke noget nyt at sige. Vi skulle ind i det personlige, det familiære, vi skulle have fat i spændingerne imellem far og søn, som ikke er beskrevet i Martins bog. Vi skulle have fat i den subtile magtkamp mellem de to, kan man sige, om historien. Dels at faren skal spytte ud med alt det, der gør ondt, men også det med: "Du er jøde". "Gu er jeg ej." Den konflikt kunne jeg kun udvikle i en dialog, i en dramatisk form ved at skrive et manuskript."

Det er dog vigtigt for instruktøren at understrege, at han har et stort behov for at fortælle om virkeligheden, som den er - fortælle sandheden, om man vil. Derfor er alt i filmen tjekket og dobbelttjekket - det skete rent faktisk - og derfor vil han formentlig aldrig forsøge sig som instruktør af rene fiktionsfilm.

"Jeg tøver med at smide et dramatisk greb ind for at løse historien. Det keder mig. Jeg vil meget hellere tage tingene, som de var og så finde ud af, hvordan man gør dem interessante. Jeg har en journalistisk og dokumentarisk baggrund, som gør, at jeg føler ubehag ved at lave fuldkommen om, opfinde karakterer, der ikke eksisterer, eller sætte tingene i den forkerte rækkefølge. Jeg føler, at jeg bryder en psykologisk lov."

Åndelig næring.

Anders Østergaard kan godt lide at fortælle historier om mennesker, der selv fortæller historier, det være sig journalister eller udøvende og skabende kunstnere som jazzpianisten Jan Johansson, rockmusikerne i Gasolin', Tintins skaber, Hergé, og nu nogle af menneskene bag Det Jødiske Kulturforbund.

"Det er hjerteblood. Det er det, der driver mig," siger han.

"Nogle gange kan jeg godt blive irriteret på mig selv over, at jeg er så retrospektiv. Hvorfor kan jeg ikke engagere mig i det nutidige? Hvorfor skal jeg altid søge tilbage? Men der er en fastholdertrang i mig omkring kulturarv og bearbejdning af den. Jeg prøver også at give min egen kulturborgerlige baggrund en plads i moderniteten."

På en måde bliver instruktørens film en fortsættelse af de historier, de fortæller, og man tænker, at Østergaard selv må tro på kunstens og kulturens kraft.

"Jeg tror på det store dannelsesprojekt. Jeg tror på civilisation, og at vi står på skuldrene af kæmper. Vi har meget at være taknemmelige for. Verden har lige fået et hak i tuden, men at så meget er lykkedes trods alt gør, at jeg tror på den store civilisation og det projekt, der ligger forud for os."

Desuden er det kunsten og kulturen, der holder modet oppe hos os mennesker i en svær tid.

"Det er åndelig næring. Vi tager et slumretæppe omkring os, og så tjekker vi musik og film og alt muligt andet, som kan give os en form for indre ro - et øjeblik salighed. Jeg tror absolut, at kunsten heler og trøster. Der hører jeg hjemme. Ikke så meget i, at kunsten skal provokere og hive bukserne af dig. Det skal den måske også, men i virkeligheden tjener den mest som katarsis. Selv om den handler om alvorlige ting, er det det, den bedst kan - trøste og hele.«

"Vinterrejse" - Instruktion og manuskript: Anders Østergaard. Fotograf: Henner Besuch. Længde: 87 minutter. Har været udsendt på DR1.